

Издање научне грађе

Причања из Горње Каменице

Милица Цветковић

У прилогу је саопштена теренска грађа прикупљена 30–31. марта 2017. у Горњој Каменици (општина Књажевац). Саговорници: Босиљка Гаврић (1932) и њена ћерка Борица Ранђеловић (1951), Радуника Николић (1935), Божидар Тома Живановић (1940) и Младен Павловић (1943) из Горње Каменице говорили су истраживачу о историји села у периоду окупације у Другом светском рату, као и о властитим сећањима на школовање, рад и свакодневицу, традиционални начин живота, запослење, склапање брака и стварање породице.

Кључне речи: Горња Каменица (Књажевац), теренско истраживање, усмена историја, животне приче

Горња Каменица, старо насеље у Заглавку, 17 км јужно од Књажевца, помиње се у литератури као место с богатим традицијама. На подручју овог села сачуване су старине из римског доба, у близини села је манастир Свете Тројице из 1457, а постоје разни културноисторијски и други споменици и природни мотиви вредни пажње (в. нпр.: Станојевић 1913; Миливојевић 1980; Велојић и Радовановић 2007). Ништа мање од културне историје занимљива је и усмена историја Горње Каменице, неретко прожета описима народних обичаја и веровања и стопљена са личним сећањима. Цртице из усмене историје налазимо у наведеним монографијама, а нарочито су занимљива сведочанства добијена у недавним теренским истраживањима овог подручја (в. нпр.: Ристић 2016: 51–54; снимци фрагмената разговора са више саговорника из Горње Каменице, постављени на www.youtube.com у оквиру пројекта: Теренска истраживања тимочких говора, Горња Каменица, материјал из Дигиталног архива Балканолошког института САНУ).

У овом прилогу доносимо одломке из разговора које смо водили са четири саговорника 30. и 31. марта 2017 (аудио снимци налазе се у архиви истраживача). Наши саговорници су били: Босиљка Гаврић (1932) и њена ћерка Борица Ранђеловић (1951), Радуника Николић (1935), Божидар Тома Живановић (1940) и Младен Павловић (1943) из Горње Каменице. Снимљена је грађа из завичајне микроисторије: о периоду окупације у Другом светском рату, о доласку Немаца, Бугара,

Руса, о променама у селу. Забележени су и фрагменти животних прича, нпр. сећања на школовање, рад и свакодневицу, традиционални начин живота, затим причања о потрази за послом, склапању брака и стварању породице. Грађа је груписана и распоређена тематски у неколико целина, у намери да се представе разноврсна сећања и искуства.

Сећања на ратна збивања

Б.Т.Ж.: Ја сам то и видео. Стање било, где су овде пролазили и Бугари и Немци. Немци су ишли за Пирот, а Бугари су улазили у нашу Србију. Ту где је Алдинац село, ту је била граница између Србије и Бугарске и где су долазили Бугари на сусрет села и ту су пазарили све што су имали. Као што они отуда донесу платно, то и сада има, као што је некад свила текла из Кине до Јапана и обрнуто. Е, тако је овде код нас, као што је сада на Кадибогаз, ту је било то утврђено, касарне, имали су касарну и према Пирот. И када су копали да праве аутопут, ископали су зидине касарне, то утврђење. Али још увек није утврђено кад је то и ко је и тако даље. Није још утврђено. То је најновија локација лоцирана. Е сада, овде се враћам за тај рат, 1941. Кад је почео тај рат, ја сам био на четири године, четири године сам тада имао, 1945, али то је већ био крај рата. А када сам имао три године, тада сам осетио да су долазили Бугари и да су по село пљачкали, заводили терор и наши су бегали. Немци, они нису ништа дирали. Колима, моторима, онда то су били са три седишта углавном. Руси су касније наишли. После тог ослобођења овде нису долазили. Не. Они су ишли доле преко Видин, онда уз Дунав.

Божидар Тома Живановић

Р.Н.: Сећам се само кад су моји родитељи изилазили из село, горе, тамо имала једна викендица, плевња да кажемо, ту да преспавају, а мене одводе код бабу и деду, ту да преспавам. А ујутру долазе и одводе и мене горе, преко дан. Ето то сам упамтела.

Сећам се, музичари неки да су били и ови дошли (не сећам се који) и побили их горе на Врењеницу¹. Ми гледамо кроз прозор. Како да ме не страх, била сам дете. Нисам никада са њи сама да се сусретнем.

Радуника Николић

Б.Г.: Па нешто знам, причали ми. Знам кад су Немци ишли кроз Горњу Каменицу, пролази војска. Они нису убијали овде, али кад су прошли, ја сам мора била у први разред у школу и понела сам за

¹ Брдо изнад села Горње Каменице.

учитеља паприку и један изашо из мотор и пошо по мене да види знаш, шта је то, а ја заплачем па бежим. А они други људи вичу: „Неће те он, он само да види“, и он се вратио, тој знам. Па 1942. отишли Немци. Па опет кад наиђе Рус, опет смо бежали иако нас нису ништа дирали. Па смо бежали у колибу, па смо, дрешке смо копали у сандаћи, па у земљу. Ми смо горе испред плевњу ископали рупу. Кад после извади више, сандакат, оно све влага, дрешке навукло.

Босилка Гаврић

М.П.: И сад свраћали су по куће, рецимо, било је глад, имало је оброк, али између оброк сваки војник тражи нешто да пије, да поједе. И баба и деда су ту у стару кућу, баба изнела корпу јаја, то ми она прича, деда им даје ракију. И онда свратила група војника немачких и баба их нуди са јаја и сваки узме по једно и она им каже узмите још. „Не, не, нека, треба за другога.“ Деда им дао ракију. Е сад, био ваљда јуни месец, било врућина, али се били раскомотили, мало врућина, скинули опасач, а на опасач је пиштољ и нож. И сад они били испред подрум, ту пили мало, попили и у моменту колко су били пет, шест њи, не знам, наиђе официр и они не смеју да се задржавају, колона се креће, не смеју да заустављају колону. Ако зауставе колону, онда не може да постигне други неко. И тог момента један био окачио опасач и ту дође официр и они се тргну мало, знаш као старешина, и крену и отиду и онај заборава и пиштољ и нож, опасач, и дан данас га имам, пиштољ, какав немачки, има меткови, исправан. И деда онда само баци дреју преко то, није смео да га дира, можда се врати, јер ако се врати, а нема га, тражи га, оће да убије. Разумеш ти то, да побије сви. Није нико смео да појави оружје, било је, сви су, поготово Бугари, они су шункарити, партизани су их звали шункари. „Шункари, где су кажете шункари?“ И траже партизани, а партизани су увек били у шуму и нападали, сад више ту нема школско. А немачка и руска војска, они су мало културнији били, они прошли тако да овде није било, овде је само од Бугари било, у Врењеницу, ту су Бугари стрељали наши, осам човека је ту стрељано.

Младен Павловић

Б.Г.: После Бугари, па ни запалили у крајиште колибе. Има некакав старац из рат муницију донел у колибу, па оно испуцало и он после, моја мати била ту и деда, он почел да се свађа, па почели Бугари да га бију, да се свађају сас њи, да и побију. Бугари су гори били. Бугари су моју матер јурили там у колибу ту. Муниција кад испуцали, они рекли: „Ви чувате партизани!“, па било мало опасно.

Босилка Гаврић

Б.Т.Ж.: Па сада то тачно не знам, али сам хтео да кажем да плевњу су запалили, то су Бугари дошли и затворили неке људе и запалили да изгоре. Е пошто то, они се некако спасили и та колибица изгорела. Али 1944. су пролазили авиони и ја сам са мојом мајком, бабом – отац ми је био у заробљеништво – мајком, бабом и још неке бабе, ту изнад наше куће било дуње и ми смо се ту крили и понели парче леба и у руку ко шта доватио и бегаш. Они су тукли, овај, са авионом, а мојој мајци, брата. Сад то је конкретно. Он није хтео да иде у војску пошто је рат, па се сакрио на таван, а његова супруга је пријавила њега да је он горе. Не знам што. И онда они њега ухвате и где су га стрелили не знам, а неки људи су побијени овде на Врењеницу. Ту су побијени негде око десеторо. Значи од како је почео, па до завршетка, до 1945. Ето, то је што сам најсвежије запамтио као дете.

Божидар Тома Живановић

М.П.: Ми директно немамо, али рецимо наш комшија има. Њему је деда погинуо и отац су ваљда ранили, ушли ту у кућу и обично мушко особље које је способно за војску су крили, међутим они га видели да побего и они се плашили да је он партизан и онда га били ранили, а неке су убили, на мртво горе, у горњи крај и ето то што знам, што су моји причали, рецимо, то је то, ту војску док су пролазили. Кроз село, они су се звали црна тројка или не знам како се још називаше, тако су звали ти Бугари који су ето упадали и харали тако.

Младен Павловић

Школовање, рад и свакодневица

Б.Т.Ж.: Наш је учитељ био Србин, али ја сам то заборавио. Он је ту становао у школу са супругом. Онда је био Бора учитељ, ал' се не сећам.

М.Ц.: *Шта сте носили у школу? Шта сте имали од књига?*

Б.Т.Ж.: Имали смо таблу и крижуље и на то смо писали и рачунали и онда крпом или сунђером обришемо и пишемо други предмет.

М.Ц.: *Па како сте учили када вам обришу то?*

Б.Т.Ж.: Па ми нисмо имали свеске да рачунамо, нарочито математику, него ти израчунаш, он дође, прегледа. Тада су сви четири разреда били у једно одељење. Први и други разред био је са леве стране, пример, трећи и четврти са десне. Тако кад је учитељ ишо, он је ишо кроз средину, гледао и једне и друге. Да задатке напише.

М.Ц.: *Које књиге сте имали?*

Б.Т.Ж.: Имали смо буквар, имали смо историју. На пример, учили смо о бој на Косову, шта је наше, учили смо цркве, како је ко живео, чиме се хранила, ко је имовину имао, манастирско највише је имало и тамо су у манастир много људи радили и тако се прехрањивали, за јело и тако даље.

М.Ц.: *Да ли се сећате шта сте радили у слободно време?*

Б.Т.Ж.: Нисмо тада имали обичне лопте које су шивене, исто фудбал као и сада што је и тада смо тако играли. Играли смо много нас фудбал. Другог се не сећам. Био је друштвено користан рад, чишћење неко, у селу дворишта, поред пута неког и тако, друштвено користан рад у виду акција и тако.

М.Ц.: *За време рата и после рата, до седамдесетих негде, јел' било тешко за живот, јесте ли оскудевали у нечему? Ваша породица, село?*

Б.Т.Ж.: Ја сам баш добио један шињел и могу да кажем да сам га чувао све до двадесете године, као успомену. А онда смо добијали од хране јаја у праху, онда млеко у праху. Чували смо стоку, неко чувао једно, неко две, ко како имао, млади људи унутра да хране, да чувају то.

М.Ц.: *Шта сте још јели? Од чега сте правили хлеб?*

Б.Т.Ж.: Па јесте, али тада се орало са рало, и то је јако оскудно било, па се то копало, па није било киша, плуг је имао најбогатији, а које имао рало, он је о том – потом мало бољи. Он није копао њиву целу па да онда сади. Али било је и тога. Ко није имао стоку, он оде тамо и онда копне овде, стави једно зрно кукуруз, па копа тамо, па стави једно зрно кукуруз и тако се то садило. Онда када се изоре са ралом, онда има грабуља где су говеда вукла, а позади је било назупчано где груде су полазиле и крупно су избацивали, а ситно су остављали, а по-

зади су стављали трње, да то заравња, да то изједначи. После се ручно жњело са српом. Е онда, ко је имао тако мало више, онда се на гувно, као ово двориште, негде 30 метара или 20 метара у пречнику стави се жито доле на земљу, очисти се сва трава и онда на средину набију колац и конопац и сада иду у круг и како иду у круг, они се приближавају колцу и кад се приближе, онда се окрену на другу страну и иду даље. Докле год зрно не испадне из оне мухане. А ми онда деца, како они гањају ту стоку, ми онда преко ту пшеницу, јечам, раж превртамо и скупљамо.

М.Ц.: *А хлеб јесте ли месили? Јесте ли мешали житарице или?*

Б.Т.Ж.: То је сада све индивидуално, ко је како имао. Ако је неко имао пшеницу довољно, он то није радио, а на пример ја, као особа, имао сам и пола и пола. Па смо, један хлеб кукуруза омеси мама, други дан омеси пшенично, трећи дан ражен. Имали смо ту задругу, доносили су киселе јабуке, крушке, шљиве и узимали робу, у натури, како ми кажемо. Ја донесем робу и на основу тога узем оно што ми треба и тако размена, ако преко тога остане неки динар, онда они врате и иде се у продавницу да се купи зејтин и остало шта треба.

М.Ц.: *Јел' имало све да се једе? Кромпир, пасуљ, грашак, боранија?*

Б.Т.Ж.: Цвекла, шећерна репа. Све смо јели. Кромпир, боранија, грашак, пасуљ.

М.Ц.: *А шта сте носили? На пример, жене су носиле бошче а Ви?*

Б.Т.Ж.: Ми смо носили вунене панталоне. Као наше чакшире. А горе прслуци, капути.

Божидар Тома Живановић

М.Ц.: *Шта се носило у то време?*

Б.Г.: Па оно, старински. Оно не имало панталоне, него широке сукње, па бошчу и вунено цедило, вунену торбу.

М.Ц.: *Шта сте носили у школу?*

Б.Г.: А у први разред оне табле па пишемо, имало читанка, а у други разред била свеска. Имало крижуља па пишемо, па после бришемо. Имало историја кад смо били. Ја сам много волела да читам и носила сам, кад сам с овце била, историју. Четри године сам ја ишла у школу.

М.Ц.: *А ако нисте добри, ако не урадите домаћи или нешто?*

Б.Г.: Ако не урадимо у ћошку, па на колена клечимо. Имао овако широко, као табла, лешта и са то ударал децу. Пружиш шаку и он те удари. А неки који су много немирни, онда имало и зрнца му стави испод колена, па да клечи. Ел кукуруз, ел пасуљ.

М.Ц.: *Шта сте јели у то време? Јел' имало брашно, од чега сте месили хлеб?*

Б.Г.: Имало брашно, на воденицу. Нису биле да се купи, није се куповало брашно. Него људи од кукуруз, од пшеницу сеју и на воденицу и тако. Ево код купалиште била воденица. Па отерају, самељу и онда са сито просејемо и месимо леб. Па јели смо пасуљ, кромпир, пост смо постили. Чували смо стоку, ја знам, па смо клали пилиње, моји чували. Мешан хлеб био. Ми смо већином сас раж. Једни људи јели само кукуруз, а ми нисмо.

М.Ц.: *А шта сте радили у слободно време? Јесте ли возили бициклу или се играли лоптом?*

Б.Г.: Не се ни знало за бициклу. Тој после дошло.

М.Ц.: *Да ли бисте више ишли у школу још да је могло?*

Б.Г.: Ишли би. Ал' после је почело да буде обавеза. Да се иде шест, а после осам, да се иде у Доњу Каменицу. Четири године овде, а четири године у Доњу Каменицу. Моје годиште смо биле 24 женске и 9 мушки. Ал' нигде није имало по једно дете. Од две, негде и три.

Б.Р.: А ми кад смо ишли у школу, ми смо све били по једно дете у кућу.

Б.Г.: Ал' имало ко није бил. Неки ишал сас овце. Има неки ко није ни био. Он си чувао овце, тамо си радели, а ја сам ишла обавезно. А и волела сам и учила сам, била сам све четири одлична. А тад се на крај добивало књиге, куј је добар ђак. У мој разред сам само ја добила у четврти, на крај две књиге и оловку. И ми смо били тројица у целу генерацију. Ми смо били четири у кућу, два мушки, два женски. Ми смо сви четворица били одлични. А мој брат ишал је једну годину у гимназију, а после ишо на занат.

М.Ц.: *У учионици да ли сте били сви иста генерација или једно дете годину старије, једно дете годину млађе?*

Б.Г.: Иста генерација у једну учионицу, оне биле три учионице и један учитељ, Рус. Знао добро српски, Димитрије се звао. Ја нисам била код њега, ја сам била, била једна учитељица, ја сам код њу, па после. Први и други разред туј, а трећи и четврти учитељ, Јован се звао. И тај Рус, он кад пусти ђаци, он обавезно, у школу имала соба и ту жена му становала и имао сина, Драган, па га чувају ђаци. И после они си одоше кад остареше. А жена му се звала Јелена.

Босиљка Гаврић са ћерком Борицом Ранђеловић

М.Ц.: *Кад сте ви пошли у школу, то су педесете, мало се стабилизовала држава од рата, како је било када сте Ви ишли у школу?*

М.П.: Па сине, како је било, била је беда, после рата беда је било. Исхрана, прво, воденице су раделе, сваки домаћин, орало се са волови, са рало, плуг је опет био савременија ствар. Било је дрвено рало,

то си можда у музеју видела. После тога је плуг, значи сва имовина се обрађивала са волови. Прво су били волови, па онда краве, јер вол је био за обраду за имовину. Па је касније, како је то време пролазило, већа је корист била од краве, јер музло се млеко, а било је и теле па су се заменили волови са краве. А онда после тога и оруђе дошло друго, почели су и трактори и све то тако смењивано. Сејало се пшеница, сејало се раж, сејао се овас (овас је већином сточна храна), а раж и пшеница, то се млело у воденицу и комбинивало се и кукуруз, па се то звало мешавина, заборава и ја сад како тачно. Јечам, пшеница и кукуруз, све се то измеша и онда иде у воденицу, самеље се и домаћица спрема, меси, меси хлеба и то је тако. Неко је имао већином кукуруз, мање пшеница. Није имало комбајн, кукуруз се копа, самеље се и то је то. А за пшеницу, рецимо кад је пшеница сејана, онда се стављало на гувно, то је двориште, ишчистено од земљу, ометено, а на средину је колац и сад волови или краве укруг се терају и онда оне то нагазе, истучу и избаце се из онај клас и испадне пшеница и онда дрвена лопата и то се покупи и на ветар се стави и ветар одува и оно остане пшеница, и после се то носи у Врењеницу. За грашак и боранију није се ни знало за то. Било кромпир, купус и то тако, а грашак и боранија то тек после дошло. Пиће, вино није било, винова лоза није било, биле су шљиве, а од шљиве печена ракија и шљивово вино. Значи, кад се шљиве покупе и ставе се да преври и ставе се за печење. Док још нису превреле, онда се оточи она чорба и стави се да преври. То има одређену киселину али се са воду разблаживало и тако се пило уместо вино. Сад што пијемо, ово је квалитетно вино. Ето то је то.

М.Ц.: *Како је било када сте ви ишли у школу? Шта се носило тад?*

М.П.: У школу је било буквар, свеска, неки су имали, неки нису имали. Који су били јачи имовински да купе. Значи није имало за сву децу, па онда један од другог преписивао, гледао. Табла и креде је било у почетку. А када сам пошао у први разред, онда ми мајка умрла, отац, радело се на пољопривреду. Ко је гледао не децу? Дете ко дете, иде си. Одем у школу, вратим се. Друштво, ми смо онда били у четврти разред, пети, ми смо били осамдесет ђака. Не могу да се сетим све те књиге које су биле, значи учило се основно.

М.Ц.: *Шта сте носили од гардеробе?*

М.П.: Пртене кошуље.

М.Ц.: *А од разоноде? Јесте ли се играли крпењачом, купали се у Тумоку?*

М.П.: Већином школа и кад дођеш кући, одма те активирају: ајде да пустиш овце, да музеш краву, одма те активирају, ајде. Није било плажа, купање, Тимок, скитање. У домаћинству било је да увек помогнеш, да допринесеш нешто, да одрадиш и тако. Без обзира што си мали био. Ми смо шест брата и сестра седам, па то домаћинство било мало као јаче у село. Један био с овце, један био на орање, па се онда остваривао неки допринос, па није баш била толика беда, имало за храну. Али је било беда јер није имало да се купи, све је то било од пољопривреду произведено. Пртене панталоне, све су то жене морале да испреду, да исткају, да се исплете. Па то су били проблеми. Да се од ништа направи готов производ. И ето то је коришћено. Оно што си произвео, то си користио. А то је било исто и за исхрану. Што си убрао, засадио, то си и јео.

Младен Павловић

Р.Н.: Ја сам у школу ишла два разреда и трећи да упишем, не давају ми, треба д' идем овце да чувам.

М.Ц.: *Та два прва разреда јел' држао учитељ или учитељица, јел' било строго, страшно? Како је било?*

Р.Н.: Била ми учитељица. Знам да смо ишли у школу преко недељу, ручни рад носимо, нешто веземо, нешто хекламо. Она ни учи онај почетно парче. У ћошку понекад идемо, ал' никад нисам клечала на кукуруз, било неки.

М.Ц.: *Шта сте носили у школи?*

Р.Н.: Било крижуља и писаљка и у торбицу. Било буквар и читанка.

М.Ц.: *А од гардеробе?*

Р.Н.: Пртењаци. А у школу пртена торбица и у торбицу ти књига, таблица, крижуља. Доле бошча.

М.Ц.: *А то што су жене раније куповале гардеробу овде у Дому?*

Р.Н.: Имаше један у Доњу Каменицу и он донесе туј робу. И онда наша мајка купила једну крпу четвртасту и пресекла и то имамо за обадве да носимо. И друго шта је имало купила. Не ни ништа ни купила. Ми смо шпарали. Једне патике беле, ја сам за цело девојачко време те патике чувала. Не смем да и' увечер носим, чим се смрачи ја идем, скидам то, ил' боса, ил' узимам шта било и враћам се у село ако оћу да седим у село. То тако било. Преко дан се обучеш, увече се скинеш, оставиш, узмеш старо.

М.Ц.: *А што се тиче хране, јесте ли имали или сте оскудевали у нечему?*

Р.Н.: Имало, ал' имало ред кад се јело масно, кад се јело посно. И тој се све водило рачун, ја сам јела шта су ми дали, који шта ми је рекал. Од пшеницу и јечам и кукуруз, тој се све измеша. И за сваки дан имамо тој. А за Свети Николу, за Божић, за Ускрс само ту пшеницу. Наша баба, она у 'волко цедиљче то спрема и упрти се и у воденицу и самеље там. И то имамо за тај дан. Опет си ми једемо, чисто проју некада. Не имало баш тека храна ко сад што има. Сваћи се, синко, мучил, таг се све радело.

М.Ц.: *А нека разонода? Тимок, лопта?*

Р.Н.: Нисам била ни у Тимок, ни сас лопту, нисам могла, ја сам била сироче, бедна, ја сам одма из школу почела код стоку. Одма сам почела да радим све што треба. Мајка ми копа кукуруз, а ја чистим испред њу траву. Тој се свака травка скупила па се носила на стоку. Нисам ишла у друштво, нисам могла, била сам сироче, било беда, ми смо били десет душе у кућу, много смо били.

Радуника Николић

Удаја и женидба

М.Ц.: *Када сте се Ви удали?*

Б.Г.: Удала сам се са осамнест.

М.Ц.: *И како је било кад сте се Ви удали? Јел' имало хране, гардеробе и остало?*

Б.Г.: Сејали смо жито, радели смо, копао се кукуруз. На нас није утицало што је био рат. Дрешке не имало, па у задругу идеш, на тачкице, па у ред, па се гурају. Несташица било, па моја мама сашије ми дрешку. Преправљали ми њено. Па старинско све било. Храна било. Па клале се свиње, ал' по једна се заклала и оно једна канта маз. И цеде маст помало. Ел за Божић пости, па за Петровдан, па за панађур, па за Ускрс и оно једна канта било доста. А на воду се постило.

М.Ц.: *Кад сте се удале, јел сте знали да кувате, спремате?*

Б.Г.: Све смо знали. Саг деца не знају, а ми смо, од мајке се нисмо одвајале па ни учили. Ја сам знала да скувам пасуљ, ето такво с кромпир. Све сам радела. Морала сам. Нисам ишла у школу. Четири године сам ја ишла у школу.

М.Ц.: *Кад сте се и удале, јесу ли вам помагали родитељи?*

Б.Г.: Помагали.

Б.Р.: Она мало била код свекрву, па се после вратила овде. Пошто он имао брата, брат остао кући, а мој тата пришо овде, а њена сестра, моја тетка, она отишла тамо.

М.Ц.: *Како је било када су Вас просили? Јесу ли се ваши противили?*

Б.Г.: Па он дође испроси, па вери, па чека свадбу. Нису се противили.

М.Ц.: *Па јесте ли били заљубљени, јесте ли га волели?*

Б.Г.: Па ето ми смо били ту у село. Заједно смо били ђаци. Живели смо овде близо. И тако заједно смо расли. Све је било договором. Нисам тврдила пазар. Дошо његов отац и мајка и просили ме, моји се договорили.

Босиљка Гаврић са ћерком Борицом Ранђеловић

М.Ц.: *Па у колико сте се удале? Како је то било?*

Р.Н.: Удала сам се у деветнаес, а муж ми имал четрнест године. Ја сам имала деду, а и он имал деду који су били нераздвојени. Они се договарали и ја сам волела пољопривреду, а кућа пропада и онда да ја дођем да одржавам кућу. И они дојду и дарују ме. И годину дана ја њега чекам да напуни петнаест године и тад да праимо свадбу. И тад смо напраили свадбу. Не могу да идем у цркву да се венчамо и онда ми фијакер одавде и до брег. И туј сићу сватови, слезну доле у шљивар и ту се поведе коло, свирачи свирају, певање и туј буде мало игранка и окренемо се и вратимо се кући. Не може, нема да идемо даље, он нема године. Па отиде у „Ерозију“², онамо у Мело³ да ради. И да узимају књижице. И на њега кад да узимају књижице, кажу он има жену и дете. Каже, то није тачно, он у петнаест године да има жену и дете, то је, каже, грешка. И туј мене упишу код неког другог, док се тој опраило да ја добијем књижицу. Тако је то било. Касније, кад он да појде у војску, ми да се онда региструјемо да он може да иде у војску. Ми смо у месну канцеларију. Нашли кума, старог свата. Куј бил, куј могал, он ни бил кум и стари сват и туј смо се потписали.

М.Ц.: *А љубав? Јесте ли га волели?*

² Водопривредно предузеће, бавило се и пошумљавањем голети.

³ Назив поља у селу.

Р.Н.: Уговорили дедови. То раније, где ти рекли, ту си ишал. Па где, синко, дете у четрнаест године, а ја у осамнаест? Па ја сам после одма остала трудна, породила сам се. Он војску служи, ја чувам кућу и такој. Тако смо се снашли. Нису могли деду да не слушају. Оно ја сам у два-наест године остала без оца, остала код девера и јетрву. И деда шта каже, мајка није могла да каже: „А, нећу“, и ми смо све тој слушали.

Радуника Николић

М.Ц.: *Које године сте се оженили?*

Б.Т.Ж.: Педесет девете сам се оженио.

М.Ц.: *И када сте добили децу, јесте ли успели да се снађете, морали сте сад већ да издржавате породицу?*

Б.Т.Ж.: Кад сам се оженио, ја сам отишо у Азију. После две године ја сам дошо у село. Пошто нема запослење овде. Има, али тада требало да радим у Књажевац да би се запослио у „Леду“, три месеца на обуку. Пошто сам ја био код деду, он то није дозволио. Више је био материјалиста, ја треба да радим у Београд, а да доносим паре овде у кући. И да жена буде овде. Е, ја то онда нисам хтео. И зато сам отишо у Београд 1964, а супруга је дошла за Нову годину.

М.Ц.: *А деце имали сте?*

Б.Т.Ж.: Имао сам дете, она је имала три године кад сам се запослио.

Божидар Тома Живановић

Запослење и каријера

Б.Т.Ж.: И то сад је вамо при крају, ја сам већ отишо те 1955. године. Отишо сам у Београд и продавао сам лед. Има који су овде стали, ми смо једна врста печалбари били. Радимо лети тамо, дођемо зими овде, тако презимимо и онда идемо. На пример, ја сам имао, нисам имао оца, имао сам само деду, бабу и мајку. Брат је отишо у Београд негде у дванаестој години, тринаестој а ја, пошто сам био мали, ја сам још шест година (имао сам осам кад је брат отишао). И тамо сам продавао лед, а једно време сам био и пекар. Ја у пекари сам био ко радник одма, јер једна фуруна се избаци и неки пут направимо бурек, није као данас да имаш разна пецива. Ми смо хлеб углавном правили. Шездесет, неки пут сто векне од по кило. Сто кила неки пут, кад је празник или наруче из Доњу Каменицу или Шестигабар, или слава, или из Папратну долазе за хлеб. Ја сам радио годину дана. И дан данас леб кад омесим, деведесет посто је бољи од онај из продавнице.

М.Ц.: *Рекли сте да сте са дванаест, тринаест година отишли у Београд да продајете лед. Ко Вас је тамо послао, шта су Вам родитељи рекли? Како сте се тамо снашли, да ли сте одмах пронашли посао?*

Б.Т.Ж.: Да. Тада је било посла. Зашто? Зато што је било бомбардовање, рушене зграде, чистили улице, чистили дрвеће, ново засађивали. А увече се споје троје, четворо у групици и онда чекају да дође неко да их покупи да иду на грађевину да раде. У кући код неког приватника да иде да ради. И ја кад сам отишо за Београд 1955, ја сам овде за једног чичу, одвео ме је у Београд и ја сам радио са коњима, терао сам их по улицама.

М.Ц.: *Где сте живели?*

Б.Т.Ж.: Где су коњи живели, ту смо и ми живели. Зашто то кажем? Јер морао си ту да будеш, да храниш коње, да чуваш коње. То је као плевња. И доле су били коњи, а горе смо ми.

М.Ц.: *А зашто баш Београд, зар није било посла у Нишу, Зајечару?*

Б.Т.Ж.: Није било посла, морали смо да идемо.

М.Ц.: *Ко је све одлазио?*

Б.Т.Ж.: Махом сви. А неки нису ишли зато што су имали имовину, па су отуда убирали највише плодова, пољопривреду. Чувале се овце, па ко је имао више места за пашалук, где се није косило сено, па се онда овце чувале да би могли јагањци да се продају.

М.Ц.: *Хиљаду деветсто педесет шесте вратили сте се овде, радили сте у пекари. Након тога где сте ишли?*

Б.Т.Ж.: После тога сам ишо у „Ерозију“. Тражили су да се пошумљава голедина по пољу, по места, по Књажевцу. На пример ишо сам ја, десет дана сам био где су домци у Књажевац, у тим зградама

смо спавали. А радили смо у „Џервин“. Ја сам био дванаест године ту. Тада се формирало, носило се мотика, па се копало око вишње, око дрвеће, око лозу.

М.Ц.: *Вас Ваши, јесу ли умели да посаветују или? Ви сте ћерци дали одличан савет, ето.*

Б.Т.Ж.: Ко ће мене да саветује кад ја нисам имао оца.

М.Ц.: *А мајка?*

Б.Т.Ж.: Па шта може мајка. Ја слушао, не слушао, она на једно уво, ја идем на друго.

М.Ц.: *А деда?*

Б.Т.Ж.: Па шта деда може у 96. години, шта он може да зна.

М.Ц.: *Неког сте морали да имате као ослонац.*

Б.Т.Ж.: Па он ме је учио. Није имао неко да ме гура онда, да ми то прича. А каквог сам знања имао и дан данас, да ми није тих проблема било, сваку десету годину би био завршио неки факултет. Ја би сада био магистар. То толико сам имао времена, да сам све то прокоцкао. Те прави кућу овде у Каменицу, те пуни стан, те ово, те оно и ништа. А могао сам за десет године тада да идем у школу и да се заврши факултет. Па се онда после пренесе на други факултет, па се после повећа степен и тако. То сам ја све мого да урадим. Али била је преча породица него моја прича, жеђ је била гладна. За посао, да зарадим паре. Па сам онда, купи стан, па тај стан треба да се плаћа, па сам морао да радим и преко времена.

Божидар Тома Живановић

М.Ц.: *Имате ли можда неки леп догађај, неку анегдоту можда да ми испричате?*

М.П.: Не знам. Има ту неки леп догађај у животу, значи да си нешто лепо урадио. Па шта би ти реко, сине, од ту лепоту ништа нисам имао сем рад. Само рад. Од тај рад повукле су ме паре, да зарадим. Јер су ми родитељи стари били. Ја сам рођен, мајка ме је родила у педест година, а кад сам пошао у први разред, отац је имао педесет седам, осам година, значи стар човек, тако да су ме они мотивисали, да сам ја имао такву распуштеност и разоноду, такву слободу да идем с друштво, па на екскурзију, па да имам нека сећања, успомене. Ја сам знао само за рад. Прво, ујутру у школу, па после у „Ерозију“. Кад сам осамнаест године напунио, кренуо сам у Књажевац, у „Миле Јулиног“ да радим. Ујутру с бициклу доле, увече ме чека посао, чекам да спавам и ујутру опет одлазим. Никаквог места за неку разоноду, сад да испричам неки доживљај леп, нисам имао. У војску кад сам био, војска је школа за мене. Једна врста школе где сам научио да се понашам, да се

браним. Научиш шта све за пет минута можеш да урадиш. После тога, био сам за граничара и после сам био на мађарску границу. На граници је био леп живот. Имали смо неку плату, недељом идеш у биоскоп, мало прођеш по кафане и то је то.

Младен Павловић

Породични и друштвени односи

М.Ц.: *Када Вам је ћерка порасла, када је требало да пође у школу, шта сте јој рекли? Да се школује, да учи? Ви сте доста послова променили, јесте ли и њој рекли да се школује или сте јој рекли да ради?*

Б.Т.Ж.: Конкретно сам је вукао да иде да учи школу. Да не буде као ја. Е сад овако. Када је завршила осмогодишњу школу, ја сам тражио да се упише у трговачку. Она није могла да се упише због бодова и шта ли ја знам и зато је нису примили. Када је ту нису уписали, ја сам одмах тражио да иде у школу за дактилографа и она није хтела. Ја сам онда реко: Кући да седиш нема, идеш да радиш“, значи на силу сам је натерао да иде то да ради. Када је створила друштво у тој школи, она је то заволела и била је међу одлични. Одатле се запослила чим је завршила, нашла конкурс у Земуну у судницу. Морала да куца на машину, да буде записничар. И она је ту радила два месеца. Из „Пиваре“ је човек био у „Радио Београд“ правник, а радио код нас у „Пивару“ и познавао неке директоре који су ти. И ја га једноставно сретнем, а познавали смо се и ето тако почели да причамо и ја све моје проблеме сам истресо код њега. Па каже: „Сад ћемо ми“, каже, „да пуштамо оглас за дактилографа. А шта она учи даље сем за дактилографа?“ Реко – „Стенографију“. „И она где ради сада каже?“ Реко – „У судницу.“ „А какав је ђак? Ко је одвео тамо у суд?“ Реко – „На оглас, од њих педесет, само она примљена.“ И онда је она, отвори се горе конкурс и ја јој кажем: „Пиши молбу да ти је отац болестан, да ти је мајка болесна, да мало примања имају, да немаш од чега да живиш, све што можеш најгрђе да напишеш.“ И она напише тако и преда, ја сам ишо са њом. И изилази тај директор, опет случајност. Каже он: „Добићеш поса“, каже, „добићеш“. И она уђе тамо, па док си избројао педесет, она изађе. „Шта је било?“ „Па ништа, само ми узеше податке, шта сам радила, где сам радила и ја покажем.“ Тај директор, зовнули њега. Директор дође. Па поглед’ оно, погледа њу. Каже: „Ти си Живановић?“ – „Јесам“, каже. – „Па знаш ли ти ко сам ја?“ – „Не знам, отац ми ништа није реко, само смо прочитали у оно, он ме довео. Мора да се врати на поса, не знам ни да ли је ту.“ – Па каже: „Како не знаш, кад сам га ја видео?“ – „Можда је

док сам ја чекала измако негде, да је отишо.“ – „Па ради ли он негде?“ – Каже: „Ради, у 'Пивару'.“ – Јел' то Томислав?“ – „Јесте.“ – „Уђи овамо.“ И он јој објасни и он каже: „Пошто знам све твоје податке, сутра да дођеш да радиш.“ И она ујутру оде да ради и ето, од тада до данас ради у „Радио Београд“. За време рада она је завршавала курс неки, за те музичке плоче и то.

Божидар Тома Живановић

М.Ц.: *Ви имате ћерку. А она кад је требало да пође у школу, шта сте јој рекли? Да иде, да учи, да се школује?*

М.П.: Па јесте, сине. Кад је она пошла у школу, тад сам већ имао могућности, постигао неки циљ. И толико сам радио да нисам осетио кад је она ишла у средњу школу. Зарађивао сам, онда водио сам приватну радњу од 1973–1980, од 1980–1982. сам градио кућу, то је неко срећно доба где си могао да зарађујеш и правиш. То је неко Титово време, срећно. То је доба било које је можда и златно доба. Тад смо све створили.

Младен Павловић

Б.Т.Ж.: Е сад, обрадујемо се највише кад нам мајка иде у Књажевац, у паланку, ми се надамо да донесе сомун. Данашња векна хлеба. Ал' онда, каже, код нас је скуп хлеб, сомун је, каже, јефтинији. И каже, онда је испало у Солуну је најјефтинији леба, а до Солуна – два сомунa. Тамо је јефтино као што је у Бугарску био јефтини ћевап, али ајде отиди ти до Бугарску. Е, онда се ми то обрадујемо да ће мама да донесе, па кад навалимо на њега. И то сад је вамо при крају, ја сам већ отишо те 1955. године. Отишо сам у Београд и продавао сам лед. Има који су овде стали, ми смо једна врста печалбари били. Радимо лети тамо, дођемо зими овде, тако презимимо и онда идемо. На пример, ја сам имао, нисам имао оца, имао сам само деду, бабу и мајку. Брат је отишо у Београд негде у дванаестој години, тринаестој, а ја посто сам био мали, ја сам још шест година (имао сам осам кад је брат отишао). И тамо сам продавао лед, а једно време сам био и пекар. Е, то је занат, то је знање, како га они зову, сада по најновијем, дуално образовање. Е, то је буквално требало красти. Очима. Ако хоћеш да знаш, очима кради, рукама не дирај. Зато што мајстор код кога је учио, он му је давао све неке друге ствари да ради, али му није дао да нацрта, направи и да научи да прави тај точак или шта већ учи, јер ће он после да научи и да буде бољи од мајстора. Зато је то опасно.

М.Ц.: *Јесте ли имали услова да путујете ван Србије?*

Б.Т.Ж.: Нисам ишао да радим у иностранство.

М.Ц.: *А овако неко путовање?*

Б.Т.Ж.: Е, то сам ишо, док сам у фирми радео. На пример, од седамдесете сам био у Чешку. Као путовање туристичко, али није туристичко. Ми смо онда радили у „Пивару“. Оградимо својих осам сати, а после осам сати, на пример, радимо до два, онда наставимо да куцамо дрвене корпе, па је после тога нестало, онда су дошле стаклене флаше пивске, онда смо њих паковали. И да не би нама они то платили, онда плате агенцији данас и воде нас у иностранство. Па сам био у Чешку, Пољску, Аустрију, Хрватску смо само пролазили и Словенија исто само као у пролазу. У Румунију нисам био. Хиљаду деветсто осамдесете сам био у Бугарску кад је Тита умро, на свадбу.

М.Ц.: *Ви сте трећа особа са којом разговарам о томе. И сви причају исто. Живело се како се живело, тешко. Нико није имао да их посаветује, ко се снашао, снашао се. Али свако је из тог свог живота нешто имао да каже свом детету. Шта Ви мислите, да ли је било боље, можда је било и теже, горе, теже за живот онда када сте Ви почињали, када Вас нико није имао да посаветује и када сте Ви сами морали или када сте Ви вашу децу саветовали?*

Б.Т.Ж.: Нас, на пример, појединци, ето мене. Нас је друштво учило и посаветовало како и шта ја да радим. Како да се понашам и какав да будем. Да ли да будем лопов, да ли да будем нерадник, не знам какав више, особа да будем. Друштво ме је на прво место учило да будем човек. И ту сам ја изгорео. А прво што ме је мој деда, који је тада имао 96 година, седи онамо у Тршу, е ту је тај савет први који сам добио од њега. Да је он мени реко и то знаш којим речима. Он има 96 године, оца немам, баба стара, мајку немам. И она отишла за парче леба да трчи, у поље да ради код некога за парче хлеба. А он ће да ми каже, сликовито да ти прикажем. Ја идем из Тимок, затворио сам овце и ишо да се купам и уместо да се купам, ја наватам рибе и носим. Рукама сам их све ватао. И ја одозго пролазим путем да уђем горе у логор, а он ће да каже: „Е мој сине, благо теби, тешко је мени. Кад ја умрем, овде неће ни тица да дође, ни да долети, ни да одлети. Остаће ово пусто.“ Ја већ ево добијам узнемирење од тих речи јер неће бити мене, неће бити мајке, неће бити баба, од чега ли ћеш ти да живиш, ко ли ће тебе да храни? А ја држим оне рибе у руке и окренем се према њега и право у очи. Сад кад би то причо неко, ја би заплако, као што сад ме узнемирило. „Овде“, каже, „неће ни птица да дође, да прелети ово двориште овде и ову кућу, плевњу, колибу јер нема ко да буде овде. Ти по рибе, ко зна где ћеш сутра да будеш.“ А ја му одговорим на те речи: „Деда, не секирај се. Док ја гледам, ја ћу овде у Каменицу бити.“ Е, то је мене, та реченица, те речи, толико убиле, да и кад сам спавао у Београд, ја сам мислио од овде. И то је мене пекло и кад идем за Каменицу плачем, а

кад идем из Каменицу за Београд, суза сузу претиче. А отуда кад би могло, пешице би дошо.

М.Ц.: Пуно је сећања, пуно је ствари што вреди да се запамти. Шта је нешто што у Вама оставља неки траг? Било да је тужно, било да је срећно. Неки догађај, анегдота нека смешна, нешто тако? Шта је оно што Ви памтите као дете, као млад човек, оно нешто [што] је везано за Горњу Каменицу, шта је то што је за свих ових година Каменица, без обзира на то колико је пропала, остало исто карактеристично Вама?

Б.Т.Ж.: Ја сам први у Каменицу донео телевизор и фотоапарат, па сам га носио да гледамо светско првенство у Бразил, у Мексико, па сам онда носио у Мело у колибу, у село. На акумулатор је био тај телевизор, мали овако. Акумулатор сам донео из Београда, у аутобус. То је толико мене вукло, само два сата да имам, ма само да сам овде. Ма само да сам у Каменицу, само да видим Врењеницу.

Божидар Тома Живановић

М.Ц.: Јесу ли се у Вашој кући поштовали обичаји и празници, Божић, Ускрс?

М.П.: Празници су се поштовали. И Нова година, Први мај, 29. новембар, то је фирма поштвала. Ту смо добијали слободни дани. И ти државни празници. И ја кад дођем кући, гледам што више могу да одрадим на пољопривреду.

М.Ц.: Да ли сте увек породично вечерали? Окупљали?

М.П.: Увек породично вечерамо, чекамо увек један другог.

Младен Павловић

Библиографија

- Велојић, Миодраг и Олица Радовановић (2007). *Заглавак*. Зајечар: Истраживачко друштво Краљевица.
- Миљивојевић, Владимир (1980). *Горња Каменица – Хроника села*. Рукопис. Историјски архив, Зајечар.
- Ристић, Бојан (2016). *Заглавак, у успоменама*. Књажевац: Народна библиотека „Његош“.
- Станојевић, Маринко (1913). *Заглавак. Антропозеографска испитивања*. Српски етнографски зборник, Насеља и порекло становништва, књ. 9. Београд: Српска краљевска академија.

Извори илустрација

Слике 1–3 преузете су са сајта: <https://www.gornjakamenica.rs/o-nama/istorija/>

Слика 4 – Преузето из: Велојић и Радовановић 2007: 303 (сл. 60: Свadbена честитања на венчању Веринке Божић из Горње Каменице).

Слика 5 – Преузето из: Велојић и Радовановић 2007: 303 (сл. 59: Сватови Боринке и Драгослава Радосављевића у Горњој Каменици).

Narratives from Gornja Kamenica (Knjaževac, Serbia)

Milica Cvetković

Summary

The author presents field material gathered from four respondents, natives of Gornja Kamenica near Knjaževac, South-Eastern Serbia, on 30th and 31st March 2017. Respondents: Bosiljka Gavrić (1932) and her daughter Borica Randjelović (1951), Radunika Nikolić (1935), Božidar Toma Živanović (1940) and Mladen Pavlović (1943) from Gornja Kamenica told about the history of the village in the period of German and Bulgarian occupation in the World War II, and about their own recollections concerning their schooling, work and daily life, traditional way of living, employment, marriage and starting the family.

Keywords: Gornja Kamenica (Knjaževac, Serbia), field research, oral history, life stories

Милица Цветковић
Е-пошта: micaglu.lady@gmail.com

Примљено: 13. 10. 2018.
Прихваћено: 19. 11. 2018.